

**Karolinska
Institutet**

I skuggan av det oundvikliga – *livet, döden och filosoferna*

Peter Strang

Professor em. i palliativ medicin, Karolinska institutet

Processledare **RCC** (Regionalt Cancercentrum)

Forskare **Stockholms sjukhems FoUU**

Döden - livets största utmaning

- Döden är ett **livsvillkor**: har man fötts, kommer man att dö...
- WHO: "...*betraktar döden som en **normal process***"
- ... Men att något är normalt, innebär **inte** att det är **lätt!**
- Hur har man sett på döden, historiskt sett?
  - *Från de gamla grekerna, via medeltiden, till vår tid!*
  - *Och vad kan vi lära oss?*

Floden Styx, färjkarlen Charon, Hades...

- Grekland för 2500 år sedan:
- När man dog skulle man över floden Styx, till **Hades**
- Man fick hjälp av färjkarlen Charon ...
- ... om man kunde betala ett **mynt** eller två
- Annars blev man kvar mitt emellan

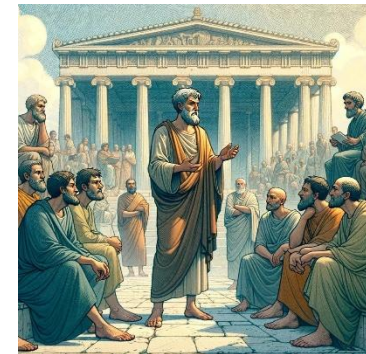
Hades – dödsriket i grekisk mytologi

- Hades vad en **blek** form av stillastående **existens**
- De döda: uttunnade **skuggfigurer**
- Döden var inte en skräckupplevelse – men **stor tomhet**

- Hjälten Achilles:
*”Hellre en fattig tjänare bland de levande,
 än kung över de döda (i Hades)”*

- **Idag: sinnebilden för existentiell ångest:**
  - Förlorad identitet
  - Förlorad mening
  - Bara tomhet...

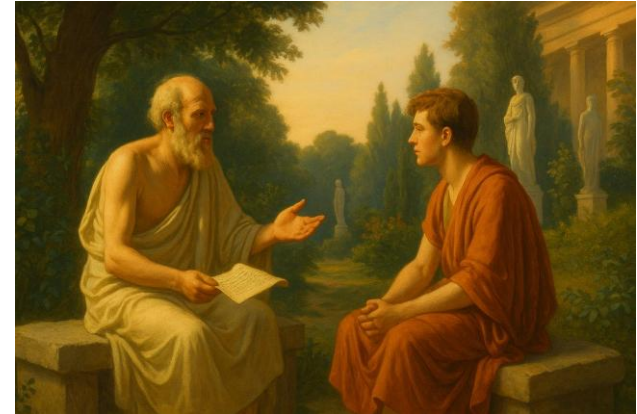
Stoikerna 300 f Kr (Seneca, Marcus Aurelius m fl)

- *”Döden är inte ett misstag, **döden är en del av naturen**”*
  - *”Kanske är vårt **lidande** inte att vi dör, utan **att vi inte accepterar att vi ska dö?**”*
  - *”Du förlorar inte livet – du **återlämnar det**”*
-
- Stoikernas tankar översatta till idag:
    - Vi kanske inte vill dö (just nu) men **ibland får vi inte välja**
    - (oftast): Om vi väl **accepterar** faktum, kan vi **lägga krafterna på att leva** den tid som finns kvar

Epikureerna (Epikuros, cirka 300 f.Kr)

- Fokus på sinnesro, njutning och lycka i livet
- Njuta – men med förnuft
- Idealet: leva enkelt i stillhet med vänner
- *Frånvaron av smärta är det högsta goda*

- Fokus på livet här och nu – det finns inget liv efter döden
- **Uppmaning att ”ta lätt” på döden:**
- *”Där vi är, där är inte döden.
Och där döden är – där är inte vi!”*

De gamla grekernas budskap om döden

- **Stoikerna:** *Acceptera döden*
- **Epikuréerna:** *Avdramatisera döden*

Ars moriendi (1400 talet) – konsten att dö väl

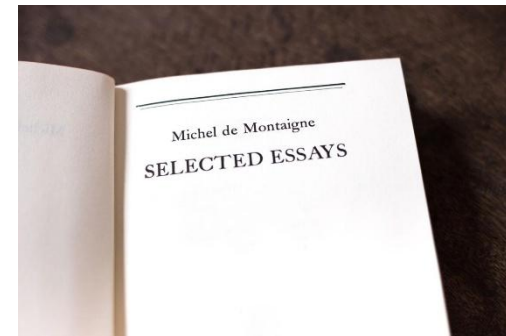
- **Ars moriendi**, dvs ”konsten att dö”
  - Texter som gav råd (t ex om bikt, bot, böner)
  - Konst som avbildade döden
- Att dö var något man gjorde **tillsammans**:
  - Familjen, prästen, gemenskapen – alla hade en viktig roll
- **Familjens roll**:
  - hålla **hoppet** uppe, uppmana till **bikt**, **förböner** för den döende,

Renässansens röst – att öva sig i att dö

Michel de Montaigne (1533-1592)

- Ars moriendi (1400 talet): "Hur man *dör* väl"
- **Montaigne** (sent 1500 tal): "Hur man *lever* väl"
- Döden är inte en dramatisk slutstrid
- Döden ska man vänja sig vid under livet
- *"Lev så att döden inte skrämmer dig"*
- **Hans budskap:**
- Essä: *"Att filosofera är att lära sig dö"*
- ...Vi ska **vänja** oss vid tanken
- Om döden blir **mindre främmande**,
blir den **mindre skrämmande**

Sören Kirkegaards tre stadier i livet

- kan man pendla mellan stadierna?

Stadier i livet

- Det **estetiska**
  - lust, skönhet, variation, frihet
- Det **etiska**
  - plikt, relationer, ansvar, moral
- Det **religiösa**
  - Medvetenhet om döden
  - Döden: det okontrollerbara i livet

Relevans för vården:

- Det **estetiska**
  - Musik, natur, konst, sinnesro
  - Glädje i nuet
- Det **etiska**
  - Ansvar, relationer
  - Det ouppklarade (skuld)
- Det **religiösa, "något större"**
  - Dö sin egen död – hur?
  - Hopp, tvivel, tro, mening
  - Försoning med sig **själv**, **andra** och med "**något större**"

Vården, livet och döden idag

1. Döden – inte enbart biologisk

- **Den biologiska döden:** kroppen dör, men det finns också:
- **Psykologisk** del av döden
  - ”Vad gör döden med oss?” ”Vem är jag nu?”
- **Relationell** del av döden
  - Familjen kraftsamlar, relationerna blir viktiga.
- **Existentiell** del av döden
  - ”Vadan, och varthän?”

Existentiell del av döden

- Döende kvinna, nittio år hade uppfattats som **orolig**.
- Lugnande medel (oxazepam) gjorde ingen skillnad.
- Jag satte mig ner hos kvinnan.
Det blev **ett lågmält samtal**, ibland med pauser.
- Jag frågade till slut vad hon **grubblade** över, om det var något hon ville dela.
- **Hon berättade** om sina tankar om hur hon såg på döden och **jag lyssnade**.
- *”Jag har inte berättat det här för någon, tycker du att jag har konstiga tankar?”*
- *”Nej”, sa jag. ”Jag tänker likadant.”*
- Hon klämde min hand och log. Den sista veckan blev lugn.

2. Döden skapar rädslor

1. **Smärta** (och andra symtom)
2. **Förlorad framtid**, att inte hinna med livsmålen
3. **Värdighet**
4. Att vara till en **börda**

Fallbeskrivning

- **Karin, 78 år, med spridd cancer.**
Smärtan är relativt välkontrollerad.
- Hon säger:
- *“Jag är inte rädd för att dö...
men jag är rädd för att bli hjälplös.”*
- *“Jag vill inte att mina barn ska se mig så.”*

Utmaningar

- Hur stärker man värdigheten?
- Hur stöttar man känslan av kontroll?

2. Döden skapar rädslor

1. Smärta (och andra symtom)
2. Förlorad framtid, att inte hinna med livsmålen
3. Värdighet
4. Att vara till en börda
5. Ensamhet
6. Det okända

3. Samtal är behandling!

- Den existentiella ensamheten = lidandets motor
- *”Ingen i hela världen vet hur jag har det...”*
- **Att sätta ord på det svåra** minskar lidandet
- **Delad börda är halverad börda**
- Patienter hjälper patienter
  - *”Att sitta i samma båt”*
- *”Om inte ens personalen vågar prata om döden...”*

4. Närvaro – viktigare än svaren

- Den döende kan ha många frågor
- Du behöver inte ha svaret på vad döden är
- Men om du
  - **Stannar kvar**
  - **Vågar fråga** ("Hur tänker du själv om den här frågan?")
  - Vågar **sitta tyst**
  - **Vågar komma tillbaka**
  - ... så ger du därmed existentiellt stöd
- De flesta människor bär på svaren till sitt livs frågor!

Färjkarlen Charon – och vården idag

- **Charon** förde den döde över floden Styx, som var en gräns
- **Vården** idag gör något liknande:
  - Vi rör inte båten, men...
  - ...*Vi följer med en bit på vägen!*

Historien lär oss:

- **Det biologiska är viktigt**
- **Men döden handlar också om:**
  - **Relationer**
  - **Erfarenheter som behöver delas**

Och inte minst...

- **Att tanken på döden hjälper oss att få syn på livet!**